

ენათმეცნიერება Linguistic

ძველრომაული ლათინურის განვითარება და მისი მემკვიდრეობა რომანულ ენებში

ციური ახვლედიანი, მარია ბურჩაკ-აბრამოვიჩი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
თბილისი, საქართველო

e-mail: tsiuri.akhvlediani@tsu.edu.ge

<https://doi.org/10.52340/lac.2025.34.02>

SJIF 2025: 8.584

ლათინური ენა, რომელიც თავდაპირველად გავრცელდა უძველესი ლაციუმის პატარა ტერიტორიაზე, აპენინის ნახევარკუნძულის ცენტრალურ ნაწილში, თანდათანობით გარდაიქმნა დასავლეთ რომაული იმპერიის უმნიშვნელოვანეს ენად და საწყისად იქცა რომანულ ენათა ფართო ოჯახისა, რომელიც მოიცავს მთელი სამყაროს დაახლოებით 900 მილიონ ადამიანს. მისი მრავალსაუკუნოვანი ევოლუცია წარმოადგენს უნიკალურ ლინგვისტურ ფენომენს, რომელიც დემონსტრირებს როგორც ენობრივ ფორმათა მდგრადობას, ასევე მათ გარდაუვალ ტრანსფორმაციას ისტორიულ პროცესთა გავლენით.

განვიხილავთ ლათინურ ენას, მის ისტორიულ პერიოდებს, ასევე ძველრომაულ ლათინურს, კლასიკურ ლათინურს, ხალხურ (ვულგარულ) ლათინურს, რეგიონალურ ვარიანტებს, გვიან ლათინურს, პროტო-რომანულ ენას, რომანულ ენებს, რომანულ ენათა კლასიფიკაციას, რომანულ ენათა გეოგრაფიული გავრცელებას.

საკვანძო სიტყვები: ლათინური ენა, რომანული ენები

ლათინური ენა და მისი ისტორიული პერიოდები. ლათინური ენა განეკუთვნება ინდოევროპულ ენათა ოჯახის იტალიურ შტოს. მისი ისტორია ტრადიციულად იყოფა რამდენიმე პერიოდად: არქაული ანუ ძველლათინური ეპოქა (ჩვენს ერამდე III საუკუნემდე), ძველრომაული პერიოდი (ჩვენს ერამდე III - I საუკუნემდე), კლასიკური ლათინური (ჩვენს ერამდე I საუკუნიდან - ჩვენ ერის II საუკუნემდე), გვიანი ლათინური (III-VI საუკუნეები) და შუასაუკუნეების ლათინური (VI საუკუნე და შემდეგ).

სალიტერატურო და ოფიციალური ლათინურის პარალელურად, არსებობდა ხალხური ანუ ვულგარული ლათინური (**sermo vulgaris** – «ჩვეულებრივი მეტყველება»), რომელიც წარმოდგენილი იყო ენის სალაპარაკო ფორმით და გამოიყენებოდა თანამედროვე რომანულ ენათა საფუძვლად. ამ დიქტომიამ, წერით და ზეპირ ენათა

შორის, ასევე სალიტერატურო და ხალხურ ფორმათა შორის, მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ევროპის ლინგვისტურ ისტორიაში. რომაელთა მიერ დაპყრობილ ვრცელ ტერიტორიებზე, გავრცელდა ლათინური ენა და იქცა ადმინისტრაციის, სამართლის, მეცნიერებისა და რელიგიის ენად. დასავლეთ რომის იმპერიის დაცემისა და შემდგომ ევროპული სივრცის ფრაგმენტაციისას, ხალხური ლათინურის სხვადასხვა ვარიანტებმა თანდათან ევოლუცია განიცადეს ცალკეულ რომანულ ენებთან, ამავდროულად კლასიკური ლათინური აგრძელებდა საეკლესიო ენის, განათლებისა და საერთაშორისო ურთიერთობების სახით გამოყენებას XVII-XVIII საუკუნეებამდე.

ძველრომაული ლათინური. ძველრომაული ანუ არქაული ლათინური არსებობდა ჩვენს ერამდე III საუკუნის ჩათვლით. ეს პერიოდი ხასიათდებოდა მნიშვნელოვანი ცვლილებებით როგორც ფონეტიკის, ასევე გრამატიკისა და ლექსიკის სფეროებში. ადრეულ ლათინურის ანბანი (ალფაბეტი) შეიცავდა 21 ასოს, ანუ განსხვავდებოდა კლასიკური ლათინურის 23 ასოიანი ანბანისაგან. C/K/Q გამოიყენებოდა [k] ბგერის აღსანიშნავად მომდევნო ხმოვნის მიხედვით: C – [e] და [i] - ის წინ, K – [a] - ს წინ, Q – [o] და [u] -ს წინ. ეს ტრადიცია მომდინარეობდა ეტრუსკების გავლენით.

ასო G გვიან გაჩნდა, სავარაუდოთ, ჩვენს ერამდე III საუკუნეში, როგორც ასო C - ს მოდიფიკაცია მცირე ჰორიზონტალური ხაზით. უფრო ადრე ასო C გამოიყენებოდა როგორც მჟღერი [g] - ს, ასევე ყრუ [k] - ს აღსანიშნავად. ასო G - ს შემოყვანის შემდეგ, ასო C აღნიშავდა ყრუ თანხმოვან [k] - ს, G – კი მჟღერ [g] - ს.

კლასიკური ლათინური. კლასიკური ლათინური წარმოადგენს ლათინური ენის სალიტერატურო ფორმას, რომელიც აღიარებულია რომის იმპერიის მწერალთა სტანდარტად. ლათინურის განვითარების ეს პერიოდი მოიცავს დაახლოებით ჩვენს ერამდე 75 წლიდან ჩვენი ერის III საუკუნემდე.

ხალხური (ვულგარული) ლათინური. ხალხური ლათინური (ლათინურიდან **sermo vulgaris** “ჩვეულებრივი მეტყველება”) - წარმოადგენს ლათინური ენის სალაპარაკო დიალექტთა საერთო სახელწოდებას, რომლებიც ძირითადად გამოიყენებოდა რომის იმპერიის დასავლეთ პროვინციებში.

ხალხური ლათინური განსხვავდება გვიანი ლათინურისაგან, რომელიც წარმოადგენს ენის სალიტერატურო ფორმას და გამოიყენება კლასიკური პერიოდის შემდეგ, თუმცა გვიან ლათინურში აისახებოდა ხალხური ლათინურის ელემენტების გამოყენებაც.

რეგიონალური ვარიანტები. ევროპაში, რომანულენოვანი ტერიტორიის დიდი ნაწილი ტრადიციულად წარმოადგენდა დიალექტურ კონტინუუმს, რომელშიც ერთი ადგილის სამეტყველო სხვადასხვაობა ოდნავ განსხვავდებოდა მეზობელი მოსახლეობის მეტყველებისაგან, მაგრამ დიდი მანძილით დაშორების შემთხვევაში, განსხვავებები იმატებდა და გარდაიქმნებოდნენ ცალკეულ ენებად.

ხალხური ლათინური არ იყო ერთგვაროვანი მთელ იმპერიაში, რადგან ხდებოდა ადგილობრივ ენათა და დიალექტთა გავლენა სხვადასხვა პროვინციაში. ეს

რეგიონალური განსხვავებანი წარმოადგენდნენ რომანულ ენათა მომდევნო დიფერენციაციის საფუძველს. მაგალითად, გალიაში, ხალხურმა ლათინურმა განიცადა კელტურ ენათა გავლენა, იბერიაში - იბერიულ ენათა გავლენა, დაკიაში (თანამედროვე რუმინეთში) კი - დაკიური და სხვა ბალკანურ ენათა გავლენა.

გვიანი ლათინური. გვიანი ლათინური წარმოადგენს გვიან ანტიკურ ლათინურის სალიტერატურო ენას. იბერიის ნახევარკუნძულზე, გვიანლათინური თარიღდება ჩვენი ერის III საუკუნიდან VI საუკუნამდე.

გვიანი ლათინური ფორმირდებოდა პოლიტიკურ, სოციალურ და რელიგიურ ცვლილებათა კონტექსტში რომაულ იმპერიაში. გვიანი ანტიკურობის პერიოდი ხასიათდებოდა კრიზისული მოვლენებით იმპერიაში, ქრისტიანობის გავლენის გაძლიერებით, ცენტრალური ხელისუფლების თანდათანობითი დასუსტებით და ბარბაროს ხალხთა მზარდი გავლენით იმპერიის საზღვრებში.

პროტო-რომანული ენა. პროტო-რომანული ენა წარმოადგენს შედარებითი მეთოდის გამოყენების შედეგს რომანულ ენათა ბოლო საერთო წინაპრის რეკონსტრუქციისათვის. ასეთი რეკონსტრუქცია ასახავს ენის რეალურ მდგომარეობას. სასაუბრო გვიანი ლათინური იყო უახლოესი რეალური ანალოგი.

რომანული ენები. რომანული ენები გახლავთ ინდოევროპულ ენათა ენობრივი ოჯახი. ისინი წარმოიქმნენ ხალხური ლათინურისაგან. რომანულ ენათაგან ყველაზე მეტად გავრცელებულია ესპანური, პორტუგალიური, ფრანგული, იტალიური და რუმინული. ისინი იწოდებიან «რომანულ ენებად», რადგან წარმოიშვნენ ლათინური ენისაგან, რომელზეც ლაპარაკობდნენ დასავლეთ რომაულ იმპერიაში. გრამატიკულ ფლექსიათა მათი სისტემა გამარტივდა, რადგან დაიკარგა კლასიკური ლათინურის რთულ ბრუნვათა სტრუქტურის დიდი ნაწილი.

რომანულ ენათა კლასიფიკაცია. არსებობს რომანულ ენათა კლასიფიკაციისადმი რამოდენიმე მიდგომა. ყველაზე მეტად გავრცელებულია მათი დაყოფა რამოდენიმე ძირითად ჯგუფად: 1. დასავლეთრომანული ენები - იბერო-რომანულები (ესპანური, პორტუგალიური, გალისიური, ასტურლეონური/მირანდული, არაგონული, ლადინო); 2. ოქსიტანურ - რომანული (კატალანური/ვალენსიური, ოქსიტანური); 3. გალო - რომანული (ფრანგული/ოილური ენები, ფრანკო-პროვანსალური (არპიტანური); 4. რეტორომანული (რომანული, ლადიური, ფრიულიური); 5. გალო - იტალიური (პიემონტური, ლიგურიული, ლომბარდიული, ემილიანური, რომანიოლური); 6. ვენეტური (კლასიფიკაცია სადავოა); 7. იტალო - დალმატური (იტალიური, სიცილიური, ნეაპოლიტანური, დალმატური, ისტრიული).

1. აღმოსავლეთრომანული ენები: რუმინული, არომუნული, მეგლენორუმინული, ისტორუმინული.

2. სარდული ენა: კამპიდანური, ლოგუდორული.

სარდული ენა ხშირად იხილება როგორც რომანულ ენათა ცალკე შტო მისი არქაული ნიშნებისა და განსხვავებებისა სხვა რომანულ ენათაგან.

გეოგრაფიული გავრცელება. რომანული ენები გავრცელდნენ მთელ მსოფლიოში ევროპული კოლონიალიზმის პერიოდის წყალობით, XV საუკუნეში; მთელ მსოფლიოში 900 მილიონზე მეტი ადამიანი მეტყველებს რომანულ ენებზე, უმეტესად ამერიკასა, ევროპასა და აფრიკის ზოგიერთ ნაწილში. ასევე არსებობს მრავალი რეგიონალური რომანული ენები და დიალექტები.

ყველაზე მეტად გავრცელებული ხუთი რომანული ენა ასევე წარმოადგენენ ევროკავშირის ოფიციალურ ენებს:

ესპანური (489 მილიონი): ოფიციალური ენა ესპანეთში, მექსიკაში, ეკვატორიალურ გვინეაში, კუბაში, დომინიკანურ რესპუბლიკაში, პუერტო-რიკაში, ცენტრალურ და სამხრეთ ამერიკაში.

პორტუგალიური (240 მილიონი): ოფიციალურია პორტუგალიაში, ბრაზილიაში, პორტუგალიურენოვან აფრიკაში, აღმოსავლეთ ტიმორეში და მაკაოში.

ფრანგული (74 მილიონი): ოფიციალურია 26 ქვეყანაში.

იტალიური (67 მილიონი): ოფიციალურია იტალიაში, ვატიკანში, სან-მარინოში, შვეიცარიაში.

რუმინული (25 მილიონი): ოფიციალურია რუმინეთში, მოლდოვეთში და სერბიაში.

ლიტერატურა:

Borovsky M., Boldyrev A. Manuel de langue latine, Moscou, 1975

Litvinov V. Manuel de grammaire latine. Kiev, 2008

Tronsky I, Grammaire historique de la langue latine, Moscou, 2001

Yarko V. Langue latine, M., 2010

Tsiuri Akhvlediani, Mariam Burchak-Abramovich

Iv.Javakhishvili Tbilisi State University
Tbilisi, Georgia

e-mail: tsiuri.akhvlediani@tsu.edu.ge

<https://doi.org/10.52340/lac.2025.34.02>

SJIF 2025: 8.584

The development of Latin in the Ancient Roman Empire and its Legacy in the Romance

Abstract

Latin, originally spoken in the small territory of ancient Lazio in the central Italian Peninsula, gradually developed into an important language of the Romance Empire and became the source of the large family of Romance languages, encompassing approximately 900 million speakers. Its centuries-long evolution represents a unique linguistic phenomenon, demonstrating both the stability of its forms and their inevitable transformation under the influence of historical processes.

We will analyze the Latin language, its historical periods, as well as the Latin of ancient Romance, Classical Latin, Popular (Vulgar) Latin, regional variants, Late Latin, Proto-Romance, Romance languages, the classification of Romance languages, the geographical spread of Romance languages.

რეცენზენტი: პროფესორი აზად მამაძოვი